

Recenze

Piřha, Petr: Paměť a naděje

Praha, Karolinum 2003, váz., 396 str., 1. vydání, cena 545 Kč.

O starých českých pověstech aneb Paměť a naděje

Kniha Petra Piřhy Paměť a naděje s podtitulem Z pověstí Čech a Moravy patří ke zcela výjimečným publikacím současného knižního trhu a české literární tvorby, ač nejde, jak je z titulu patrné, o příběhy soudobé.

Dílo je důstojné formou i obsahem, vytištěné na křídovém papíře, má promyšlenou a velmi vkusnou grafickou úpravu od Zdeňka Zieglera. Barevné rozvržení přebalu, desek a předsádky je potěchou pro oči. Využívá laskavých odstínů modré a červené v kombinaci s bílou, čímž nenápadně, avšak důvtipně připomíná symboliku trikolory. Svazek je - dnes vzácně již - opatřen dvěma stužkovými záložkami, červenou a bílou, které tuto symboliku akcentují. Bohatý obrazový doprovod tvoří malby i grafiky, abstrakce i realistické obrazy Jiřího Anderleho. Ačkoli výtvarný zážitek je zjevný na první pohled, dopracovat se k literárnímu požitku a prožitku vyžaduje čas a úsilí. V tomto případě to vskutku stojí za to!

Autor - univerzitní profesor Petr Piřha, lingvista a historik, odborník na kulturní dějiny - v dedikaci čtenářům uvádí: "V knize, kterou otvíráte, není vůbec nic nového, protože dávné pověsti a mýty Čech a Moravy vyprávějí stále totéž. Mění se jen dobové zasazení vypravěčů. (...) ...jsme o jedno století bolavější, zdánlivě zkušenější, ale o nic moudřejší..."

Staré pověsti české Aloise Jiráska (první vydání 1894) už čte málokdo. Jejich zařazení do školní četby není v současnosti povinné; zůstává na uvážení vyučující/ho. Kvůli jazykové obtížnosti, zejména pro mladou generaci čtenářů, bývá vynecháno, ačkoli právě pro ni Jirásek pověsti napsal. Pro dnešního běžného čtenáře může být Jiráskův jazyk složitý, a to nejen větnou stavbou. Leckterý obrat má v současné češtině úplně jiný význam, a navíc mnohé výrazy zcela vymizely z našeho povědomí. Kdo dnes ví, co je sveřepice (kobyla), krzno (kožené vojenské roucho) nebo čechel (šaty)?

Kultivovaná čeština

Piřhovo převyprávění je psáno krásnou, vysoce kultivovanou češtinou, poutavě a napínavě, vynalézavě lexikálně i stylisticky. S respektem k Jiráskovým Starým pověstem českým zachovává autor v první části jejich shodné řazení (O Čechovi, O Krokovi a jeho dcerách, O Bivoji), avšak pro jednotlivé pověsti volí název nový, a to podle filozofie příběhu a jeho mravního poslání (O vlasti, O řádu, O síle). Jiráskovy pověsti (O Libuši, O Přemyslovi, Libušina prorocství) spojuje Piřha v jeden celek s názvem O zákonech. Další dvě Jiráskovy pověsti - Lucká válka, Durynek a Neklan - nesou v novém zpracování tituly O válce, O zradě. Některé Jiráskovy pověsti Piřha v knize neuvedl, zato jinými nově zpracovanými příběhy svazek obohatil. Každá pověst je zpracována nápaditě (i graficky) a čte se jedním dechem. Čtenáři všech generací se k nim dozajista budou rádi vracet, protože v nich najdou poučení, ale i dnes tolik žádanou zábavu, a také hlubokou pravdu o sobě samých i o svých přátelích a nepřítelích.

"Proč jenom, proč?" ptá se rozumný člověk, "se lidé tolik nenávidí, když přece všichni jsou lidé, mají totéž bolesti otevřené tělo, touží zranitelnou mysl, znají touží bázeň o své milované?"

Novým pojetím v brilantním převyprávění starých českých pověstí vyplňuje Piřha nejen mezeru na knižním trhu, ale i nedostatky v základních a zásadních kulturněhistorických vědomostech mnohých čtenářů. Krátce po přelomové roce 1989 vyvstala naléhavá nutnost usilovně, nikoli však školometský šířit zdravé české vlastenectví, najít rovnováhu mezi českou utápnutostí na straně jedné a přehnaným nadhodnocováním našich "celosvětových zásluh" na straně druhé, oživit znalosti o počátcích našich dějin a připomenout dobré národní tradice. To, na čem lze kultivovat národní hrdost, nebylo v přívětivé a přítom poutavé literární podobě několik desetiletí k dispozici. Tento požadavek se nyní zdá být ještě naléhavější, a proto je vydání tohoto díla vskutku potřebné a záslužné.

Zuzana Vaniřová

Šiktanc, Karel: Dílo 1

Praha, Karolinum 2003, váz., 199 str., 1. vydání, cena 260 Kč.

Další (celkově pátý) svazek z plánovaných sedmi knih básnické tvorby Karla Šiktance (nar. 1928) vydalo Karolinum. Tandem Jiří Brabec a Marie Langerová (editor a redaktorka edice, pěkně graficky připravené Karlem Vilgusem) postupují na přeskáčku v prezentaci toho nejlepšího, co Šiktanc napsal veršem. Teď se můžeme vrátit na konec 50. let a do první

poloviny následující dekády. To už psal básník své nezaměnitelné trocheje ("někde křiklo dítě ze sna/ někde průvan přibouch dveře") a jistým krokem mířil k výšinám. Dnes je žijícím klasikem, jenž chválabohu stále píše. Jeho básnický hlas má i v 21. století krásu, sílu a velebnost varhan.

jas, Archiv LN

Derrida, Jacques - Roudinesco, Elisabeth: Co přinese zítřek

Praha, Karolinum 2003, brož., 288 str., 1. vydání.

Jak dnes myslet jinak

Úvahy francouzského filozofa Jacquese Derridy o současném světě

Kniha *Co přinese zítřek?* obsahuje devět dialogů, které s francouzským filozofem Jacquesem Derridou vedla Elisabeth Roudinesco. Odpovědi hledá i ve způsobu, jak se "vyrovnáváme s minulostí".

Konec moderní doby nezpůsobil nástup globální politiky a nemohou za něj ani postmoderní filozofové. Světem 20. století otřásl především událostí, s nímiž si rozum neví rady, a tedy minulost, se kterou se neumíme vyrovnat. Možná i proto, že globalizovaný svět stvořil politiku schopnou řešit nejrůznější krize, nikoli však krizi politiky samé.

Tolik lze vyčíst z úvah Jacquese Derridy, které publikoval v nedávné době. Tento známý francouzský filozof patří k těm, kdo se nejen nevyhýbají zcela časovým otázkám, ale jejichž myšlení vždy nějak s dobou počítá. Přesto je i mezi nimi poněkud výjimečný, protože myšlení, jehož je původcem a jež nazval dekonstrukcí, je podle jeho přesvědčení nutně politické. Právě proto nepotřebuje mluvit o nějaké své "politické filosofii". Právem, pokud toto označení redukuje političnost filozofického myšlení na nějaký zvláštní obor vedle jiných, například vedle etiky či nauky o poznání. Filosofie je podle Derridy ze samé své povahy politická - v neposlední řadě i proto, že dokáže promýšlet hranice běžné politické praxe. Jak to vypadá, lze nejlépe poznat z Derridových rozhovorů s Elisabeth Roudinesco v knize *Co přinese zítřek?*, kterou v precizním překladu Josefa Fulky vydalo nakladatelství Karolinum.

Otázky, kolem nichž devět dialogů krouží, se týkají vztahu k tradici, kulturních i jiných odlišností, proměn rodiny jako institucionálně ustaveného sociálního svazku, lidské svobody ve vztahu k minulosti a přítomnosti, antisemitismu, trestu smrti a psychoanalýzy. Avšak výčet témat ani zdaleka nevystihuje hloubku, do které pronikají odpovědi, třebaže jde o otázky zcela aktuální, tedy časové. Proto je důležitý rámec tohoto rozhovoru, který je zformulován hned na začátku a jímž je vztah k minulosti ve jménu odpovědnosti. Právě v něm je kromě jiného i základ "političnosti" filozofického myšlení. Minulost není danost: je naší minulostí teprve tehdy, je-li nějak převzata, to jest stane-li se integrální součástí přítomnosti. Jde tedy o to, dědictví nejen přijmout, ale dát mu jiný náboj a takto je udržovat při životě.

Minulost si nevolíme, a přesto závisí na nás, na našem rozhodnutí přitakat jí převzetím. Tento akt jen zčásti vystihuje slovo "aktualizace", protože jde o vztah aktivní a dědic, jak říká Derrida, je nevěrný právě svým smyslem pro věrnost. Přisvojování znamená pokračování i přerušení tradice, je selekcí, novým výkladem, něco nechává stranou, něco zdůrazňuje, přetváří, a přetvářet znamená "nenechávat nic netknuté, nepoškozené, nenechávat bez úhony právě to, o čem říkáme, že to především respektujeme". Jenže - jen tímto způsobem lze minulost oživovat a zachraňovat.

Derrida jde v této úvaze dokonce ještě dál, když tvrdí, že život vůbec je možná definován tímto vztahem k danosti, protože jen takto uniká smrti v podobě jednotvárné stejnosti: narušení kontinuity je vepsáno do ekonomie stejného a stále otevřeno přesahu jiného. Úkol dědice je nadmíru riskantní, neboť vztah k tradici není myslitelný bez odpovědnosti, a ta potom odkazuje k ještě obecnějšímu rozměru přisvojování. To, co se snažíme učinit svým, je totiž vždy jiné než my (což platí o druhém člověku, o cizí kultuře a stejně tak i o situaci, do které jsme se narodili a jež je poznamenána stopami událostí, jichž jsme nebyli ani účastníky, ani aktéry); přitom je vždy třeba přijímat jiné jako to, čím je, a nikoli takové, jaké bychom si je přáli mít.

Traumata rozumu

Pokud do tohoto kontextu zasadíme slogan hlásající, že je třeba vyrovnat se s minulostí, je přinejmenším nepřímo patrná "političnost" tohoto myšlení. Politika zvaná reálná, jejímž vzorem je "krizový management", má sklon vyrovnávat se s problémy tím, že se jich snaží zbavit, to jest přetvořit je do obrazu, který odpovídá jejím přáním - a pozvolna je zapomenout. Jenže právě tím pracuje na svém zrušení. Neodpovídá, pouze reaguje. A následkem toho se minulost stává traumatem a vleklou chorobou. Moderní svět se zlomil právě pod tíhou svých traumatických prožitků a jejich vytěsňováním.

Byl tu holocaust - a také jeho popírači (tomu se věnuje Derrida v kapitole o antisemitismu). Ale holocaust (ovšem právě že jen na rovině "akademické") podnítil radikální přehodnocování "projektu osvícenství", který založil moderní svět tím, že oddělil rozum od víry, aby zaručil svobodu, a který vycházel z přesvědčení, že autonomní rozum musí určovat právě tak rozumné jednání. Jsou-li následky této emancipace, jak je dosvědčují moderní dějiny, nápadně nerozumné a traumatizující, pak vztah k minulosti musí spočívat v jejím převzetí skrze odhalování "destruktivních momentů racionality". Derridova dekonstrukce, jak ukazují rozhovory s Elisabeth Roudinesco, se nakonec vepisuje do tohoto kritického proudu současné filosofie, a tady se sblíží se Jürgenem Habermasem, zprvu jedním z jejích největších odpůrců. (Definitivní smíření obou přinesl teroristický útok 11. září 2001, na který reagovali společně v knize Giovanni Borradori, *Philosophy In a Time of Terror*, která vyšla loni.)

Na první pohled by se mohlo zdát, že politika a etika se v Derridových knihách objevují teprve v 80. letech, ale je to klam. Co je řečeno v knize *Co přinese zítřek?* o převzetí minulosti, je naopak přesná definice "dekonstrukce". Převzít "osvícenský projekt" nelze, aniž bychom jej podrobili zásadní revizi, neboť pouze tímto způsobem mu lze znovu

vdechnout život. Kritický vztah ovšem znamená myslet jinak, myslet za hranice "projektů". Filozofie má právě proto politický rozměr, že uvažuje nikoli o politice, nýbrž o jejích limitách.

Vstřícnost a pohostinnost

Derrida to velmi pozoruhodně dokládá na různých tématech, především ale tam, kde proti osvícenské ideji tolerance stavi vstřícnost či pohostinnost, která předpokládá, že příchozí nebyl pozván, že přichází mimo nadání, nekalkulovatelným způsobem. Politika musí zacházet s kalkulatelným, ale pokud se tak neděje na horizontu nekalkulovatelného, stává se každá událost, se kterou nepočítala, potenciálním traumatem a zdrojem chronické xenofobie. A něco podobného platí i o odpouštění: odpouštět odpustitelné má smysl jen tehdy, pokud je lidská bytost schopna odpustit neodpustitelné, což ale nelze vynutit ani zákonem, ani morálním nátlakem. To je téma, jemuž se Derrida mnohem důkladněji věnuje v knize *Víra a vědění*, kterou v překladu Pavla Bartoška současně vydalo nakladatelství Mladá fronta.

Derridovy dialogy s Elisabeth Roudinesco jsou ovšem mnohem obsáhlejší a je až pozoruhodné, jak jsou aktuální. Velmi přesně diagnostikuje nesnáze s nacionalismem, pokud se stal základem moderního státu, ale stejně tak je originální tam, kde mluví o klonování, trestu smrti či vztahu ke zvířatům, protože ve všech těchto případech problematizuje samu definici člověka. Vždyť do jaké míry se od nás liší bytost, která trpí? A není to naopak paradoxní, že někdy soucítíme se zvířetem více než s běžencem, který žije mezi námi?

Kdybychom v této knize rozhovorů hledali nějaké Derridovo filozofické krédo s politickým obsahem, možná bychom za ně mohli pokládat tuto větu: "Filozofická práce spočívá v setrvalém odpoutávání: udělat vše pro rozpoznání, ale také překonání vlastního etnocentrického či geografického omezení, aniž je musíme nutně zrazovat."

Miroslav Petříček

Bláhová, Marie (editor): Karel IV - státnické dílo

Praha, Karolinum 2003, váz., 319 str., 1. vydání, cena 280 Kč.

Překlad z latinského originálu Richard Mašek.

KE STUDIU

HISTORIE

V úvodu k českým překladům základních dokumentů Karlovy právní a správní politiky nazvala Marie Bláhová moravského markraběte, českého krále a římského císaře "zákonodárcem a zakladatelem". Jako zakladatel Nového Města pražského, řady univerzit a klášterů se Karel IV. příliš nelišil od ostatních evropských panovníků středověku a svou činností plnil funkce, které byly panovníkům přisuzovány v učení o trojím lidu a božském uspořádání společnosti. Naopak jako zákonodárce může být Karel považován za nejvýznačnější osobu Evropy 14. století.

V souboru Karlových státoprávních aktů hrají - stejně jako v jeho politické činnosti - rovnou úlohu dokumenty určené jak pro české, tak pro říšské prostředí. Vedle všeobecně známého, Karlem neúspěšně prosazovaného zákoníku *Maiestas Carolina*, jehož prostřednictvím chtěl české zvykové právo spoutat do písemné podoby, představují jeho nejvýznačnější akty listiny vydané 7. dubna 1348. V nich potvrdil všechna starší privilegia, jichž se českým panovníkům dostalo od římských císařů a králů, a zároveň jejich prostřednictvím přispěl k dotvoření nadosobního zemského svazku, nazývaného Koruna českého království.

Za čtenářsky nejceněnější text z celého souboru ale rozhodně musíme považovat první český překlad Zlaté buly pro říši z 10. ledna 1356. Karlova Zlatá bula není pouze první říšskou "ústavou", v níž byly nově definovány volba římského krále a postavení českého panovníka mezi říšskými knížaty. Zákony vyhlášené na metském sněmu 25. prosince 1356 totiž můžeme číst i jako prameny odrážející dvorskou etiketu. Přestože přesně nevíme, zda byla nařízení o zasedání královského a císařského dvora, o ubytování a stolování nejvýznačnějších dvorských hodnostářů beze zbytku dodržována, svědčí představy prosazené Karlem o zřetelném pronikání francouzské etikety do říšského světa a o cílené snaze dodat císařské hodnosti vyššího lesku a upevnit její místo na vrcholu společenské hierarchie.

Martin Nodl

Brandes, Detlef: Exil v Londýně 1939 - 1943. Velká Británie a vlády Československa, Polska a Jugoslávie od počátku války do teheránské konference

Praha, Karolinum 2003, váz., 568 s., 1. vyd., cena 490 Kč.

Z německého originálu přeložili Marek Nekula a A. Opletalová.

Po dlouhých patnácti letech vyšla v českém překladu autorova habilitační práce *Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939 1943. Die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran* (Collegium Carolinum 1988). Kniha má obdivuhodný záběr při obrovské detailnosti zkoumání. Zevrubně je pojednán vnitřní vývoj tří exilových reprezentací, jejich vztahy s Británií a dalšími velmocemi, problémy zahraničních armád, kontakty s domácím odbojem, otázky poválečných hranic a transferů a velmocenská jednání o východní Evropě.

Podrobný výklad autor dovedl do konce roku 1943, kdy Britové a částečně též Američané přijali rozhodnutí, jež znamenala faktické akceptování dominantního sovětského vlivu v této části Evropy: rezignovaně odsouhlasili Benešův

projekt čs.-sovětské smlouvy, s nímž padlo konfедераční řešení střední Evropy; přijali polskou východní hranici podél Curzonovy linie, aniž by výměnou získali sovětské uznání polské vlády a souhlas s včleněním čs.-sovětské smlouvy do širšího bezpečnostního systému; a rozhodli se přenést svou podporu z Mihailovičových četníků na Titovy partyzány což však paradoxně otevřelo cestu k poválečné jugoslávské nezávislosti na Moskvě. Brandes ovšem tato rozhodnutí neinterpretuje jako ztrátu britského zájmu o tuto část Evropy, k níž ostatně nedošlo ani při konferenci Tolstoj, tím méně pak v Jaltě, jak dodnes mylně tvrdí někteří vykladači teorie sfér vlivu.

Zajímavý je portrét E. Beneše schopného realisty, který však v exilu vybudoval systém faktické samovlády, k dosažení svých cílů běžně používal lži, opakovaně nedržel slovo, intrigoval za zády druhých a své poučení z Mnichova promítl do příklonu k SSSR a soustavného ustupování jeho požadavkům. Na příčiny krachu konfедераčních jednání s Polskem tak kniha nabízí pohled odlišný od monografie Jana Němečka *Od spojení k roztržce* (Academia 2003). Brandes chová očividně větší sympatie k Sikorskému než k Benešovi, nedospívá však k paušálním soudům, nýbrž věcně poukazuje na konkrétní případy méně sympatických stránek Benešovy politiky. V plánech odsunu a vyhnání byl naopak prezident často méně radikální než jeho polští partneři i Foreign Office.

Kniha vychází z rozsáhlého výzkumu v archivech pěti zemí, znalosti dokumentárních edicí a množství odborné literatury. Oproti roku 1988 je dnes navíc možné využít např. materiály ze zpřístupněného archivu SOE či ruské archiválie a pramenné edice; víme tak více například o vztazích Londýna s domácím odbojem nebo o Benešových jednáních se sovětskými představiteli. V londýnském archivu Public Record Office autor podrobně prostudoval stovky svazků archivu Foreign Office, které tvoří hlavní materiálovou základnu jeho práce. Vůbec však nepracoval s pozůstalostmi britských politiků a diplomatů, většinou ani s jejich deníky či pamětmi a překvapivě ani s tzv. hansardy záznamy parlamentních jednání. Spoléhaje na sekundární zdroje se tak při interpretaci prohlášení britských politiků dopouští dílčích nepřesností (s. 32, 54). Z věcných chyb vybírám: Beneš se s Majským nesešel v říjnu, nýbrž 22. září 1939 (s. 55). Mussolini nezaútočil na Řecko 28. března 1940, ale až o sedm měsíců později (s. 70). S generálem Mirkovičem nemohl v březnu 1942 o ničem jednat "zástupce Office of Strategic Services", protože tento úřad vznikl až o čtvrt roku později (s. 147). Sir Alexander Cadogan se druhým jménem jmenoval Montagu, nikoli Montagne (pozn. 185), Ladislav Kopřiva byl v letech 1950-52 ministrem národní bezpečnosti, nikoli obrany (pozn. 295). Další nepřesnosti přidal překlad: ve Státní radě nebyli zastoupeni "lidoví socialisté", nýbrž národní (s. 76), F. N. Macfarlane byl šéfem britské, nikoli polské vojenské mise v Moskvě (s. 192). Názvy paradesantních výsadek se nepřekládají ("Antimon" s. 288; co takhle "Stříbro A"?).

Brandesova věcnost a střídavost, při hodnoceních na místě, se bohužel do většiny textu promítá jako suchopárnost a nečtivost. S vědeckou distancí a prost zájmu o narativní stránku svého textu autor chrlí přívally informací, ve kterých se i zevrubně obeznámený čtenář musí záhy začít ztrácet zvláště když text často odkazuje na předchozí či následné dílčí peripetie diplomatických jednání apod. Analýza je tak důkladná, tak tříštivá, že i jinak zdařilé komparativně syntetické pasáže v závěru druhého stupně členění do kapitol působí odtrženě. Brandes raději interpretuje, než cituje, což přispívá k celkové nečitelnosti textu, navíc často není jasné, zda je text autorovým převyprávěním dokumentu, či jeho vlastním komentářem. Zdaleka nejlépe napsané a promyšlené je závěrečné Shrnutí.

Tvrký úder zasadilo knize nakladatelství Karolinum rozhodnutím zařadit poznámky až na konec knihy. Ty sice takto "neruší", čtenář však musí listovat, už proto, že autor většinu svých postav napoprvé uvedl jen příjmeními a v německém originále připojil do poznámek pod čarou! stručné medailonky. Ani v nich se však čtenář nedozví mnoho o vlivu, kompetencích a někdy ani funkcích stovek postav. Totéž platí o exilových a zejména odbojových strukturách, které sice autor vyjmenuje a zachytí změny jejich názvů, nedokáže je však dostatečně představit. Většinou chybí cosi jako časoprostorový kontext či aranžmá popisovaných jednání. Český překlad je připojen jen k některým anglickým citacím, aniž by byl vysvětlen důvod. Při jejich přenosu z německého vydání vznikly navíc četné chyby a české překlady jsou často nepřesné.

Přečíst toto dílo od začátku do konce je dřina. Patří k těm, jež bezděky staví otazník nad celou disciplínou politických dějin a to navíc v době, kdy si v přívalu dějin každodennosti a kultury jen nelehko hledá místo na slunci. To ovšem není případ knižního trhu v anglofonních zemích. Při četbě Brandesova díla jsem vděčně vzpomínal na koncizní a zároveň strhující práce J. L. Gaddise, V. Mastného, R. A. C. Parkera, H. Thomase anebo třeba P. Luňáka, jež se při nepopíratelné informační hodnotě vyznačují též vytříbeným stylem, narativní plastičností a především myšlenkovým "tahem na bránu". Do této ligy ovšem Detlef Brandes nepatří. Vypouští jen laviny zjištění, které doslova berou dech a co chvíli nutí čtenáře k pauzám. Je to velká škoda. Po světě totiž nechodí mnoho větších znalců dějin válečné diplomacie.

Vít SMETANA